

KULTURNO PROPAGANDNI KOMPLET BR. 5, BEOGRAD, UTORAK, 17. OKTOBAR 2006.

Redakcija: Miloš Živanović, Saša Ilić, Tomislav Marković, Saša Ćirić; Foto: Srđan Veljović; Autor fonta Mechanical: Marko Milanković; E-mail: beton@danas.co.yu; Sledeći broj izlazi 14. novembra

MIXER

Piše: Saša Ćirić

UBITI MITSKU RUGALICU

Krajem 80-ih minolog stuleća, u osvit raspada zemlje i pod uža-grenim pogledom probuđenog naroda, tminu pojanja osvetlio je milionski blesak šestvekovne pošte koja je svoj umetnički iz-raz dobila u drami Ljubomira Simovića *Boj na Kosovu* 1988. i u istoimenom filmu Zdravka Šotre. Unazad nekoliko godina Šotra se s krvavog razbojišta mitske kolevke preselio na pirotski maka-dam da miri i spaja Sremčeve Montekije i Kapulete, oblaptopnu slavsku momčad i bezbrižne djeve; dok je Lj. Simović 2002. sa-stavio drugu verziju svoje drame. Šta nam je ovaj značajan dramski pisac besedio onomad i da li se nešto promenilo u za-boravljenom i prigušenom međuvremenu?

PUT NA KOSOVO

*Danas u Srbiji nema drugog puta
do puta na Kosovo, ili sa Kosova!*

Sam početak obe verzije drame suoča-va nas sa saznanjem da *danas* svaki put vodi na Kosovo. Kosovo odmah dobija značaj Rima, postaje supstancijalno čvorište i presek sila, omfalos - pupak sveta. Time se in medias res ističe sud-binska važnost i neizbežnost predsto-jećih zbivanja i pri tom dodaje njihova uloga čistilišnog iskušenja: na tom me-stu za sva vremena pokazaće se svačija priroda. Dakle, Kosovo je ognjena magma iz koje će se iskovati najznačaj-niji nacionalni mit.

Nimalo slučajno, put srednjevekovnom vidaru ka Kosovu pokazuje slepi monah Teofan (čije ime znači onaj kome se ja-vio Bog), nosilac metafizičko-eshatološkog značenja drame. Otuda najveća posebna težina njegovog upućivanja i neupitna istinitost njegove poruke: *nema drugog puta* odjekuje opomenom i predskazanjem, pozivom i najavom.

U epizodi iz prve verzije, „Verenice junaka“, javlja se osobeno shvatanje prirode ratnog okršaja. U boju redovno ginu samo heroji, dok kukavice i izdajnici bivaju nagrađeni životom. Još gore, kukavice i izdajnici nastavljaju soj naroda. (*Zar da nastavljamo izdajnički rod?*, pita se Kosovka devojka u prvoj verziji.) To shvatanje se naslanja na regresivnu filozofiju istorije prema kojoj svet od postanja i „zlatnog doba“ svakom narednom genera-cijom postaje sve gori i slabiji, hrleći u svoju sigurnu propast. S druge strane, ono podupire ideju o ratu kao vrhovnom merilu vrline, te smrti kao najvažnijem preduslovu i konačnoj potvrdi posvećenja. Zaslužni se stradanjem uspinju u večni Eden, samo ništi glavinjaju u životu koji je ropstvo, izdaja i sramota.

IDEOLOGIJA KOSOVSKOG BOJA

Zašto srpska vlastela učestvuje u Kosovskom boju? Nema jedno-značnog odgovora na ovo naizgled jednostavno pitanje koje u formulaciji kosovske ideologije glasi: „Zašto Srbi moraju da učestvuju u Kosovskom boju?“

Prvi odgovor je pragmatički: boj ima odbrambeni karakter, nji-me treba sačuvati državnu nezavisnost i život u slobodi. Među-tim, svima je jasno da će se suočiti sa iskusnom i nadmoćnom turskom vojskom, što izveštaji uhoda u turski tabor potvrđuju. Niko, ni sam knez Lazar, nije uveren da će savladati Turke, ali uprkos tome on insistira na borbi. U tom insistiranju nalazi se drugo značenje boja: etičko.

*Al' možemo da biramo da nestanemo puzeći,
K'o turske sluge i poturice,
ili da izginemo kako priliči ljudima!*

*Bolje da nas unuci mrtve pamte,
nego da nas sinovi žive zaborave!*

U mitsko-epskom ključu dostojanstvo se stiče jedino borbenim otporom napasniku i osvajaču. Ali, ako je vojnički poraz neizbe-žan, svejedno je da li je otpora bilo, pokoreni postaju *sluge i po-turice*. Rigidni etički ideal neuzmicanja pred silom ne razvija od-govornost za dan posle boja, posle poraza. On postavlja puto-kaz i podiže lestvicu visoko, verujući da je dovoljna predohrana i podstrek kao uzor u danima neslobode.

Treća funkcija boja je metafizička. *Kosovo je vaga na kojoj se meri/hoće li nas biti, ili neće!* Nacionalno postojanje stiče smisao tek kroz čin kolektivne žrtve u ratu. Nad ratom bdi nacionalno božanstvo koje će pale ratnike podići u mučenike i svece. I tu se krug zatvara. Metafizičko načelo preuzima primat nad pragmatičkim, podre-

Predah ritera: Ćihu-ćihu-ćihu

đujući sebi etiku. Svetinja se brani samim postupkom odbrane, a ne nužno i uspehom u odbrani. Poraz koji donosi ropstvo biva nadomešten formiranjem nacionalnog Panteona svetitelja koji će nas kroz istoriju opominjati na tvrdi kosovski zavet: bolje grob i bolje rat. Tako i nacionalna istorija koja počiva na mitskoj matrici kosovskog boja ne pravi trule kompromise, ne pregova-ra sa slabijim i ne povinuje se jačem da bi na kraju živela uglav-nom tragične posledice svog izbora.

Kada legionari srpske paravojske u ratovima iz 90-ih pevaju stihove koji su u drami namenjeni srednjevekovnim vitezovima, tu nije reč o zloupotrebi umetničkog dela. Ostvareni transfer iz drame u život postao je moguć zbog toga što je identifikaciju recimo Arkana/Legije i Kneza Lazara na ideološkoj ravni omogućila ista vrsta poruke o odbrani nacionalne autohtonosti i čistote, o glorifikaciji žrtve za patriotsku stvar kojom ratnik kupuje indulgenciju i sigurno mesto u nacionalnom Panteonu.

MIXER

Saša Ćirić: Ubiti mitsku rugalicu

CEMENT

Svetlana Slapšak: Čovek prljavih nogu

ŠTRAFTA

Saša Ilić: Kosovo - „jedini pravi taster“
Pavle Rak: Žanrovske metamorfoze kosovskog zaveta

ARMATURA

Slobodan Georgijev: Sa Kosovom ili na njemu

VREME SMRTI I RAZONODE

Tomislav Marković: Ustavni epigrami
Na Gazi-mestanu

BULEVAR ZVEZDA

RAKITIĆ, Slobodan

BLOK BR. V

Kosmoplovci: Flash!

UGROŽENI IDENTITET/POTURICA GORI OD TURČINA

Dramaturgija Simovićeve drame *Boj na Kosovu* iznenađujuće je jednostavna. Iza guste retoričke zavese krije se obična intriga. Prazninu iz epske poezije o poreklu klevete o izdajstvu Miloša Obilića Simović ispunjava spletkom Vuka Brankovića. Preko lika vidara Bogoja (potonjeg poturčenjaka Mustafe) Branković dokazuje Obilićevu izdaju. Mimo dramaturške pragme, lik vidara je dvostruko važan. On je veza plemstva i naroda i rečit primer šta Srbe čeka posle boja.

Istu funkciju u drami imaju grupni likovi vazalnog hrišćanskog plemstva i posebno lik Srbina Hamze, poturice i visokog činov-nika na sultanovom dvoru. Na uverenje da će se vazali u boju bo-riti s pola snage, knez Lazar odgovara da su takvi hrišćanski ma-čevi u službi tuđeg gospodara opasniji od *turskih jatagana*, jer *Ta naša braća po krvi i po veri/ ne žele da nam budu braća i po sud-bini!* A sudbina je tragično izginuće za veru, a ne zamena (izda-ja) vere za život u ropstvu. Visokim ratničkim činom careubstva, pored toga da održi reč i potre klevetu, Miloš Obilić želi da *upi-še granicu* između onih koji su ostali u svojoj izvornoj i pravoj veri i onih koji su je se odrekli. (*Ima li prave vere za prevericu?*, pita Obilić Srbina Hamzu.)

Od Turaka, dakle, ne preta opasnost samo u ratnom okršaju koji je vremenski i staleški ograničen, već i posle boja, u navodnom miru. Tada se plaća privredni danak, učestvuje u vojnim misija-ma osvajača i strada od nasilne islamizacije koja dubinski pro-dire u biće nacije, slabi ga i ostavlja trajne podele u narodu. U tom smislu, i bez metafizike i mistike, otpor ima svoje opravda-nje. Čak i onda kada je suicidalno bezizgledan on zrači dubokim smislom očuvanja koda nacionalne čistote. *Boj na Kosovu* tako reaktivira atavistički strah konzervativnog esencijalizma. Čisto-ta i devičanstvo izvornog i homogenog narodnog bića moraju biti očuvani po cenu herojske i mučeničke smrti prvih i najboljih u narodu. Iznova se podstiče nikad raščinjani sukob dveju kate-gorija: duha otvorenosti koji počiva na pluralizmu svake vrste i duha nomadskog hermetizma tribalnog identiteta, posebno du-ha etno-crkvenog srpstva koji fiksira kosovski mit.

*Ako hoćete da raskomadate Srbiju,
oslanjajte se isključivo na Srbe!
To će Srbi učiniti bolje od vas!*

Ovim rečima sultan na samrti poučava svoga naslednika o naj-celishodnijoj metodi borbe protiv Srba. Reč je o temi vlastolju-blja i nesloge srpskih velikaša, ali i o promovisanju ideala je-dinstva i sabornosti. S kraja 80-ih, kada se narod dogodio, ova-

kve reči mogle su da budu protumačene i kao podrška vođi koji ne komada Srbiju, već joj vraća celovitost i veličinu. Takvu vrstu linka s cajtgajstom nose i patetične deklamacije nade Stefana Lazarevića da *cela Srbija stane pod jedan venac*. Ove Muratove i reči mladog despota izostavljene su iz druge verzije 2002. godine.

SLEPILO TREĆEG PUTA

U „Napomenama drugoj verziji“ Lj. Simović veruje da je u tretiranju kosovskog mita bio podjednako udaljen *i od onih koji pred mitom kleče, i od onih koji ga bacaju pod noge*, odnosno od dve vrste zloupotrebe mita, od *slepe glorifikacije* i od *slepeg osporavanja*. Simović smatra, dakle, da je uspeo da pronađe distancu koja donosi objektivnost.

Međutim, sam problem je u mitu, a ne u neobjektivnosti njegovog tumačenja. U mitskoj tradiciji ima i Pandorinih kutija, a ne samo cvetnih vrtova remek-dela i činova herojstva. Simovićevo preuzimanje mitske matrice, nezavisno od njegovih namera ili svesti, proizvodi osećanje ponovo prizvane prošlosti i jedne istorijske ili-ili situacije. Priziv glavarske sloge i narodnog je-

dinstva u odsudnom času, dok nadmoćna Sauronova konjica zla pretil pred našim krhkim bedemima, kada je čast ugrožena a budućnost iznova neizvesna, mit se nudi kao opasan lažni izlaz. On je borbena homogenizacija pred neprijateljima, jednako strancima-osvajcima kao i pred domaćom „petom kolonom“. Prirodno okruženje takve mitske matrice je totalitarna isključivost levog i desnog ekstremizma koji proizvodnjom neprijatelja prikrivaju svoju političku nemoć i zlu nameru.

DRUGI KOSOVSKI BOJ

U prvoj verziji *Boja na Kosovu* Ljubomir Simović se opredelio da preuzme mit i onda kada je on provereno neistoričan (fenomen izdajstva Vuka Brankovića), ili naglašeno ideološki (izbor carstva nebeskog, motiv žrtve i stradanja, motiv srpske sloge i jedinstva). Željeni efekat multiperspektivnosti se izgubio jer značenje Kosovskog boja svi likovi određuju na istovetan način. Utoliko se može govoriti o jednom etno-kolektivističkom duhu prve verzije Simovićeve drame. Izostavljanjem pojedinih grupa likova u drugoj verziji dobilo se na izvođačkoj funkcionalnosti komada, ali je suština mita u drami ostala netaknuta, kao i ide-

ologija pridodata tumačenju Kosovskog boja. Ratna glorifikacija žrtve i posvećenje palih heroja, osnovica zajedničkog kulta crkve i države, staleški je očišćena i rezervisana samo za pripadnike srpskog plemstva.

Odstranjivanjem mnogih simboličkih čvorišta drame ublažena je ideološka poruka prve verzije *Boja na Kosovu*. Izdaje jeste bilo, srpski vitezovi su se hrabro suprotstavili Turcima, nad Srbiju i narod se nadvija tamna senka dugog robovanja, ali nema nebeskog ushođenja duše, nedostaje formiranje kulta sveca-ratnika, nema vizionarskih molitava za vaskrs Srbije kneginje Milice i mladog Stefana Lazarevića, nema vere da će do vaskrsa u vremenu sigurno doći.

Simović delimično uspostavlja distancu prema 80-im koje su porodile njegovu dramu. Tada je osećao da mu svi Srbi, postojeći i pokojni, stoje nad glavom i vire u papir. U trenutku dok piše drugu verziju Simović se rasteretio lažnog balasta: umetnik je uvek sam i odgovoran je jedino za svoj tekst. Od ovog koraka pa do suočavanja s razmerama vlastite fasciniranosti mitom, odnosno do preuzimanja odgovornosti za posledice koje je ovaj mit proizveo tokom 90-ih, zahvaljujući delom i drami *Boj na Kosovu*, i ne mora da bude tako dug put ■

CEMENT

Piše: Svetlana Slapšak

ČOVEK PRLJAVIH NOGU ILI ZAŠTO NACIONALISTIČKA POETIKA VIŠE NIJE MOGUĆNA

(Svetlana Velmar Janković, *Vostanije*, Beograd, Stubovi kulture, 2004)

Progres nacionalnoga diskursa završio se u romanu u kojem se prigodno obrađuje lik Karađorđa, odnosno doba Prvog srpskog ustanka (1804). U pokušaju da ovu prozu povežem sa idolatrijom likova iz ranoga socijalističkoga razdoblja, i istovremeno ukažem na pomeranje intimnoga prema nacionalnom, našla sam se na kraju sa nevelikom knjigom u kojoj sam obeležila svaku stranicu, ne samo jedanput. Treba u celini pročitati, da bi se poverovalo kako je bilo moguće to napisati, nikakva *close reading* interpretacija ne pomaže. Ovo skaredno poništavanje književnoga posla od strane autorke je tačka u kojoj poređenja postaju ociozna, a zaključci repetitivni - baš kao i sam tekst. Kakva je dakle poetika nacionalizma koja se više ne može reprodukovati?

1. Zaplet je statičan, ukočen u procesu sakralizacije teme koja ne dozvoljava nikakav pomak od najjednostavnije historiografske varijante, dakle školskog udžbenika. Nema nikakve mogućnosti reinterpretacije istorijske naracije. Ne samo to - čak je i historiografija događaja ugrožena, jer

Reč i misao br. 314

NE MOŽE SE NI ZAMISLITI BILO KOJA DRUGA SITUACIJA ČITANJA, SEM ŠKOLSKE PRIREDBE, KOMEMORACIJE, SVEČANE AKADEMIJE: TAKO TEKST U KULTURNOME PROSTORU NEMA INTIMNIH I INDIVIDUALNIH ČITALACA

se prošlost i budućnost stalno prelamaju kroz nacionalističku prizmu: sve što se ikada desilo nacionalnome kolektivu odraz je onoga što se desilo i što će se desiti, krivica drugih kolektiva bila je pre, posle, sada, budućnost je obeležena prošlošću, ali i obrnuto. „Prizmatska“ organizacija vremena doduše konačno razotkriva laž o mogućnom pragmatičkome vidu nacionalizma (nacionalni program, briga za naciju, itd.): koncept promene ne postoji, svaka refleksija kolektiva svedena je na tužbalicu, čija je jedina alternativa bojni poklič.

2. Likovi su alegorijski pečati, čiji je govor nužno „prevod“ govora kolektiva. Komunikacije među likovima naprosto nema, autorka je popunjava svojim zamislama o njihovim deklarativnim stavovima. Umesto da se iz detalja ponašanja konstruiše lik Karađorđa, izabran je mali broj detalja ponašanja - alegorijskih fragmenata, koji treba da smanje utisak potpune ideologizacije lika. Najizbrisaniji lik je naravno Karađorđeva žena...

3. Nezgrapna metaforizacija ponajviše podseća na jugoslovenski prozni „modernizam“ od 60-ih godina nadalje, kada je mučna psihologizacija/poetizacija pokrivala besprekornu ideologizaciju književnih likova (partizanski komesar sa dilemama i beskonačnim unutarnjim monolozima kao model). Na dugoj listi takvih konstrukata, Karađorđe, koji se malo-malo pa bosim stopalima zarije u zemlju e da bi osetio istu a i pustio metaforičke korenove, sve uz unutarnji monolog o samo jednoj temi - sudbini naroda mu - izvesno zauzima najviše mesto. U poređenju sa tim postupkom, proza M. Lalića ili O. Daviča izgleda lepršava i duhovita.

4. Nadrealistička poetizacija teksta, kao jedino dozvoljeno nasleđe međuratnih avangardnih poetika, otežava tekst ačenjem oko nemogućih poređenja, arhaizacijom teksta, potpunim odsustvom ironije. Postupak treba da omogućiti da se besmisao čita kao „sveti“ tekst. Ovoj „svetosti“ može se pripisati stalno ponavljanje: u domenu pristojnosti je ne prebrojavati koliko puta Karađorđe izvodi svoju *podrizomatiku* u tako tankoj knjizi. Funkcionalizacija „svetosti“ propušta dva stilska postupka, važna koliko za nadrealističku poetiku, toliko i za svaku uspešnu mantru: kratki segmenti/formule, povremeni nonsens/igra sa zvucima.

5. Ukinuta je svaka napetost, jer svi likovi „znaju“ šta drugi misle pre nego što ti išta kažu. Ovaj tip „sporazumevanja“ unutar nacionalnoga kolektiva - ali i izvan njega, jer su namere neprijatelja prozirne - žalosna je sudbina ideološki konstruisanoga zapleta. Kulturna intimnost, koja je po Majklu Hercfeldu¹ osnova poetike nacionalizma, i čita se u lakome sporazumevanju unutar na-

¹ Prevod knjige Majkla Hercfelda izdao je Ivan Čolović u biblioteci XX vek.

cionalnoga kolektiva u svakodnevnim diskursima, postupcima, gestovima, telu, a ne samo u propisujućim tekstovima visoke kulture, tako postaje dosledno sprovedena u poetici Svetlane Velmar Janković. To bio bio redak i zanimljiv primer književne primene teorijskoga teksta, kada bi uistinu bilo reči o čitanju/učitavanju, koje uvek podrazumeva distancu.

6. Sem što je takav književni tekst dosadan i recitativan, bez bilo kakve savremene referentnosti, on postoji samo u volji nacionalnoga kolektiva da u samopredstavljanju pokrije sva područja kulture gde se prevodi/provodi moć. Ne može se ni zamisliti bilo koja druga situacija čitanja, sem školske priredbe, komemoracije, svečane akademije: tako tekst u kulturnome prostoru nema intimnih i individualnih čitalaca. A ako se i može zamisliti pomalo sado-mazohistički čitalac/čitateljka ovakve proze, onda u njegovom/njenom opuštanju zaista ne može figurirati ništa drugo nego turbo/porno ponuda današnje srpske masovne kulture.

Smisao čitanja knjige Svetlane Velmar Janković dve godine posle objavljivanja je upravo u tome što se u međuvremenu zaista nije pojavio nijedan književni proizvod koji bi označio kontinuitet ovakve nacionalističke poetike. Objavljivanje njenoga kraja ovde proizlazi iz uverenja da se poetički više ništa ne može uraditi od zloupotrebjenog i potpuno isušenoga modela, koji nije mnogo nudio ni kada se, sa mnogo dobre volje, mogao videti kao inovacija. No ništa ne može sprečiti strast izdavača da, kao u dobra stara vremena, pune magacine delima državno omiljenih autora. Čemu sve to od autorke koja je istovremeno objavila solidno napisane i ne nezanimljive uspomene iz detinjstva u Beogradu pred Drugi svetski rat, ostaje žalosno prozirno ■

Anketiranjem personala u restoranima „Kod krkanluka“, „Jagnjeće brigade“, „Hleb i so“, „Živo meso“, „Nadrikuvar“, „Mrsni genije“ i „Kod večite slanine“ utvrđen je precizan spisak omiljenih jela srpskih pisaca:

- 🍷 Vučji jezik na žaru vekovnog ognjišta
- 🍷 Panaija od ječma i kalopera
- 🍷 Živi pergament u vlastitom sosu (jesti u gnezdu nad ponorom)
- 🍷 Posni čevapi uvaljani u ništa
- 🍷 Sufle od tužnog pingvina
- 🍷 Punjene pokondirene tikvice
- 🍷 Transsimbolička salata od reči i senki
- 🍷 Glas iskoni ispod sača
- 🍷 Soneti punjeni papazjanijom
- 🍷 Slatko od Kupinova
- 🍷 Srpska duhovnost s roštilja (za ovde i za poneti)
- 🍷 Lazareve lestve u crnom vinu „Carica Milica“
- 🍷 Divno mudo u mleku iskoni
- 🍷 Beli bubrezi špikovani hrisovuljom
- 🍷 Jeleosvećena salata od kosovskih božura
- 🍷 Srce okeana nadeveno peščanom dinom (jesti u kući Umpah Pahove muzike)
- 🍷 Semolj-jagnje preliveno svetim Mirom

Piše: Saša Ilić

KOSOVO - „JEDINI PRAVI TASTER“

Nijedan fenomen u srpskoj kulturnoj i političkoj istoriji nije bio toliko virulentan kao fenomen Kosovske bitke koji se tokom dugog vremena kreiranja kosovskog kulta transponovao u svakodnevni život kao *mit o inverziji* zemlje i neba, života i smrti, poraza i pobeđe. Ovo transponovanje najpre je učinjeno preko epske predaje, da bi se nastavilo radom istoriografije sve do kreiranja školskog obrazovnog sistema koji je kosovski kult postavio kao temelj nacionalne pedagogije.

Sve činjenice govore da je kosovskom fenomenu posvećena ogromna pažnja, te da je naposletku kolektivno *sećanje na Kosovo* podignuto na nivo nerazrešivog „metafizičkog čvora“, kako je to imenovao istoričar Radovan Samardžić. Pomenuti istoričar je u više navrata tokom jubilarne 1989. godine besedio o ovoj temi, navodeći da nije reč „ni o mitu ni o legendi“, već o „kosovskom opredeljenju“ kao duboko „hrišćanskoj ideji koju je prihvatio jedan istinski pobožan narod“. Naravno, treba uzeti u obzir i to da je istoričar Samardžić sve ovo počeo da govori posle javnog odricanja od naučne odgovornosti, čime je obelodanio javno angažovanje za rešavanje srpskog pitanja na Kosovu. Kao posledica tog angažmana nastalo je više knjiga i zbornika s kosovskom tematikom, uglavnom u rasponu između Memoranduma SANU 1986. i *Kosovskog opredeljenja* 1990. Poklapanje ovog angažmana s periodom „događanja naroda“ i birokratske revolucije nije slučajno. Kosovo je tih godina u javnom govoru funkcionisalo kao *političko opredeljenje*, odnosno kao tema oko koje nema spora. Istoričarka Olga Zirojević ističe da je reč o periodu najjačeg *kosovskog talasa* u novijoj srpskoj istoriji (Dimitrije Bogdanović, Milan Komnenić, Ljubomir Simović, Rajko Petrov Nogo, Gojko Đogo, Slobodan Vuksanović i mnogi drugi).

Slične stvari događaju se i danas: Kosovo i dalje u javnosti funkcioniše kao nesporni znak koji lako mobilize javnost, ujedinjuje različite političke orijentacije i uspostavlja konsenzus oko najvažnijih državnih pitanja. No, postavlja se pitanje da li je baš tako lako *čitati* kosovski znak u političkom i kulturnom diskursu. Mnogi će odgovoriti potvrdno, ili će uložiti primedbu na postavljanje ovakvog pitanja. Stvarno, da li nam je ovakvo pitanje potrebno kada je dvesta četrdeset i dvoje poslanika nedavno jednoglasno manifestovalo ovu laću čitanja kosovskog znaka. Međutim, upravo zbog takve reakcije postavlja se pitanje kako je to moguće. Da li je reč o vanserijskim piscima ustava koji su uspeli da zadovolje sve političke aspiracije, ili možda o vanserijskom „pobožnom narodu“ koji je još jednom u svojoj istoriji manifestovao svoje „kosovsko opredeljenje“? Lideri najvećih političkih partija su u noći izglasavanja predloga ustava pokušali da nam objasne zbog čega su tako složno, tako bratski pritislili „jedini pravi taster“. Ali njihova objašnjenja su ostala na razini dnevno-političkih fraza. A jedan od mogućih odgovora nalazi se možda u fenomenu koji se u teoriji zove „izbleđivanjem sećanja“ (*blanching of memory*). Ovaj fenomen je bio karakterističan za meditativne prakse srednjovekovnih monaha koji su nastojali da „pozitiviraju svoja sećanja na grešnu prošlost“ tako što su sećanja na grešno prekrivali sećanjima na čedno, a sećanja na svetovno onim na religiozno. Tu je zapravo reč o svesnom potiskivanju zabranjenih sećanja.

Kakve sad to ima veze s Kosovom? Naravno da ima. Kosovo u našoj svakodnevici funkcionise kao ambivalentni pojam: s jedne strane kao *geografska činjenica* (teritorija kojom trgujemo, pregovaramo, kamo odlazimo da snimimo nove epizode „48 sati - svadba“), a s druge strane kao *konstrukt sećanja* koji je prošao sve filtere obrazovnog sistema (koji podrazumeva permanentno stanje ugroženosti, rata, srpske nesloge i želje za osvetom). To znači da je reakcija poslanika u vreme izglasavanja predloga ustava bila više posledica pedagoškog *rada na nacionalnom sećanju*, nego svesti o konkretnoj topografiji, regionu, njegovim stanovnicima i njihovim problemima. Kako se to zapravo dogodilo? Osvrnimo se samo na sudbinu nekanonskih tekstova o Kosovu i na njihov pedagoški tretman. Reč je zapravo o sistemskom brisanju onog dela pisane tradicije koja je tokom svih decenija nastojala da ponudi drugačiju sliku o Kosovu. Počev od rasprave Ilariona Rucarca „O knezu Lazaru“ i Ljubomira Kovačevića o Vuku Brankoviću, koje su izazvale gnev patriota u vreme petstogodišnjice Kosovske bitke, preko avangardnih pesama Miloša Crnjanskog (narocito ciklusa „Vidovdanske pesme“), ili tekstova Dimitrija Tucovića (*Srbija i Arbanija*) i Milovana Đilasa, pa sve do knjiga kakva je *Svedočanstvo o Kosovu* Svetlane Đorđević, uočljiva je tendencija aktivnog kulturološkog potiskivanja ovakvih tekstova i njihovog naknadnog prekrivanja kanonskim štivom. Takva nacionalna strategija sećanja na Kosovu bitku dovela je do kreiranja čvrste alogičke matrice prema kojoj postoji samo *jedan pravi taster* kada se pokrene kosovska tema u Srbiji. S druge strane, srpsko društvo je pored obrazovnog sistema mobilisalo i fizičke „izbleđivače“ sećanja koji su Svetlanu Đorđević, jednu od poslednjih osoba koja je iznela krucijalne protivargumente o Kosovu, naterali da emigrira iz zemlje. Da li to znači da se o Kosovu ne sme razmišljati/pisati drugačije?

Gest poslanika nam upućuje upravo takvu poruku: da smo Kosovo odbranili, a da će se svi ma drugima, koji to *opredeljenje* ne slede, presuditi prema principu koji je jedan književnik izneo na radikalnoj književnoj tribini¹ ■

¹ Reč je o književniku Momiru Laziću čije je pesme prevodilac Zlatko Krasni preveo na nemački i otposlao u Evropu. Ovakav odabir nije neuobičajen za našu kulturu. Na pomenutoj tribini ovaj pesnik je vrlo plastično objasnio kako bi se irski model tretiranja izdajnika mogao implementirati kod nas. Ovo bi svakako mogao biti lajtmotiv kosovskog diskursa. Indikativno je, međutim, da je sekretar njegove partije odbranio ovakav stav činjenicom da je ipak reč samo o *književnoj tribini*. Dakle, što bi rekli naši kritičari: estetika je ponovo u pitanju.

TOKOM OTOMANSKE VLADAVINE PRVI PUT SE BITNO MENJA ULOGA KOSOVSKOG ZAVETA: ON POSTAJE GENERATOR IDEJE VASKRSENJA NACIONALNE DRŽAVE OVDE I SADA, A NE VIŠE KOD BOGA I S BOGOM

Piše: Pavle Rak

ŽANROVSKE METAMORFOZE KOSOVSKOG ZAVETA

Kosovski zavet je izvorno i pre svega književna pojava, na srpske istorijske prilike preneseni osnovni kalk Jevandelja. Njime je realna nesreća koja je Srbe zadesila 1389. (pored pogibije, razaranja, još i gubitak samostalnog političkog života i prekid razvoja kulture), bar donekle kompenzovana: tek je taj kalk omogućio samoidentifikaciju Srba s vrhunskom paradigmom judeohrišćanske civilizacije u kojoj su do tada učestvovali na akcidentalan način, kao objekti kulturnog uticaja Vizantije. Štaviše, omogućio je stavljanje Srba u samo središte hrišćanske paradigme (knez Lazar, a s njim i *celokupna srpska vojska*, što bi trebalo da znači *srpski narod u celini*, ponavljaju svesnu i iskupiteljsku Hristovu žrtvu, biraju poraz na ovom svetu - a hrišćanski mu-

čenici su uvek birali svoju sudbinu, uvek izborom svedočili svoju pripadnost onostranom - biraju da izgube bitku, napuste zemaljsko carstvo i zadobiju Nebesko, vaskrsnu u večni život; ko zaželi da ostane u životu, ko ne dođe *da pogine*, proklet je). Da je ikada dosledno sproveden u delo, taj preambiciozni projekt bi imao fatalne zemaljske posledice. Ovakvo, suočeni smo sa serijom njegovih de-

formacija, ali Srbi i dalje žive. Neposredno posle kosovskog boja tekstovi koji su pokušavali da osmisle to što se desilo imali su žanrovske odlike oplakivanja, zaupokojene službe, proslave poginulih, koja je vrhunac i krajnji domet takve službe. U tom okviru, hagiografski sadržaj normalno funkcionise; cilj je apoteoza mučenika, osmišljavanje, transcendiranje njihove smrti. Kasnije, međutim, taj se sadržaj prenosi u druge literarne žanrove, čime se, uprkos sličnoj retorici (suprotstavljenost zemaljskog i nebeskog carstva itd.)

Utopljenik

funkcija tekstova menja, a poruka izopačava. Tokom otomanske vladavine, a osobito u vreme kada su u Srbiji prodrli uticaji evropskog romantizma (u Srbiji najsnažnije projavljeni kroz ulogu i vrednovanje „narodnog“ stvaralaštva) prvi put se bitno menja uloga kosovskog zaveta: on postaje generator ideje vaskrsenja nacionalne države ovde i sada, a ne više kod Boga i s Bogom. Karakteristično za tadašnje (pa i sadašnje) stanje srpske Crkve je da taj otklon, odustajanje od osnovnog cilja hrišćanskog života, a radi zemaljskih ciljeva, nije primećen, još manje reflektovan. Sada se priželjkuje pobeđa na ovom svetu i carstvo zemaljsko. Tipičan primer je uloga namenjena Obiliću kao oličenju zagriženog borca koji protivnika ubija po svaku cenu, pa i vulgarnom prevarom, lažju i izneveravanjem poverenja - ne ratnim lukavstvom. Još drastičniji primer je istraga poturica kao oličenje totalne inverzije smisla Božićnog praznovanja koje bi celom svetu trebalo da donese mir Božiji. Svi elementi priče ostali su gotovo isti, ali se dogodila radikalna promena konteksta, što je praćeno prelazom iz hagiografskog u žanr epike.

Novi zaokret, novu funkciju i smisao kosovski zavet dobija u vreme grozničavog traženja nacionalnih korena, počev od sedamdesetih godina prošlog veka. Književnici i istoričari obrađuju romantičarske ideje na svoj način, u svom žanru. Istoričari sve češće prenebrejavaju naučne metode i rezultate istraživanja, a okreću se pisanju pamfleta. Književnici koriste postupke koji su u modi, ne više tipizaciju i idealizaciju koje čine srž hagiografskog žanra, nego preterivanja, grotesku. Prodaja na licitaciji nacionalnih ideja obavljala se s javnih tribina, na stranicama dnevne štampe, ali i u književnim delima koja su pretendovala na to da kreiraju nacionalnu svest i koja su svojim autorima donosila najprestižnije nagrade, otvarala vrata najuglednijih kulturnih institucija. U toj književnosti Kosovo je postalo „celokupna srpska teritorija“, „srce“, „mozak“, „očno dno srpskog duhovnog vida“, „najskuplja reč“ (na kraju se ispostavilo da je neodgovorno trabunjanje zaista skupo koštalo, mada je sama reč doživela strahovitu inflaciju, kao Miloševićev dinar). U to vreme, kosovski zavet se najviše udaljio od svog prvobitnog smisla, od posvećenja kroz totalnu hristoliku kenozu, pristajanjem da se izgubi vlast nad zemaljskom teritorijom, budući da je ova nespojiva sa žuđenom apoteozom. Umesto toga, razlegali su se bojni poklici, pozivi na osvetu, na rekonkvistu.

Poslednja faza u izopačavanju kosovskog zaveta nastupila je nedavno, kada je ovaj postao deo srpskog diplomatskog i pravnog (ustavotvornog) diskursa (u kontinuitetu s prethodnim periodom, cilj je vlast nad teritorijom - koju sada naseljava drugi). Srpska politička misao je najzad prešla iz književnosti u domen koji prosto ne trpi toliku dozu iracionalnosti. Zbog toga se ti skupštinski govori, diplomatski spisi i apeli, pregovaračke platforme, projekti ustavnih preambula, ili pak imovinsko-pravni akti, uopšte više ne mogu čitati, čak ni kao parodija i farsa. Dok, na primer, metafore M. Bečkovića još uvek mogu da se prime kao književnost, mada popularna i populistička, u opasnoj blizini mangupskih doskočica, ove poslednje politikantske zlopotrebe kosovskog zaveta (neka mi oproste mentalno hendikepirana braća zbog ovakvog poređenja, uopšte ne želim da ih vređam, samo koristim izraz za koji mislim da je svima razumljiv) izgledaju ne kao državnički akti, nego pre svega debilno. I morbidno, kao pravni i diplomatski pandan hladnjačama koje su po Srbiji prevozile i po policijskim poligonima ostavljale leševs s Kosova, a da ni dan danas ne znamo koje je za to odgovoran. Kada su u pitanju skupštinski govori i projekt novog ustava, bar to neće ostati skriveno: odgovorni imaju ime i prezime.

Time se žalosno završavaju preobražaji kosovskog zaveta. Vreme je možda da tom zavetu vratimo njegovu prvobitnu funkciju i oblik, da se i sami vratimo traženju Carstva Nebeskog koje je, kako reče Gospod, u nama ■

BETONJERKA MESECA

Ako je Kosovo duša Srbije, da li to znači da su Srbi u duši Albanci?

Momčilo Mihajlović

ARMATURA

Piše: Slobodan Georgijev

SA KOSOVOM ILI NA NJEMU

Između dve rečenice i između dva srpska ustava smeštena je istorija Kosova u poslednjih dvadeset godina. Prvu rečenicu izgovorio je nekada broj jedan srpskih komunista Slobodan Milošević i njome je poručio da niko ne sme da bije srpski narod na Kosovu. Ovaj revnosni aparatčik promenio je ustav SR Srbije i izvršio pravno nasilje u tada važećoj SFRJ, da bi nam pokazao da Srbija zna gde su joj granice na jugu i severu i da je rešila da brani svoje teritorije. Drugu rečenicu, o tome da se Srbi rađaju i umiru sa Kosovom u sebi, izrekao je aktuelni premijer Vojislav Koštunica, deklarativni antikomunista, obrazlažući nužnost stavljanja Kosova u novi ustav Srbije. Kao nekada Miloševića, i Košunicu je podržala čitava skupština. Kao nekada jednpartijska i ova višestranačka reagovala je složno, saborno reklo bi se. Posledice prvog čina od pre 18 godina živimo još uvek. Ne samo što su tukli srpski narod na Kosovu, i sa zemlje i sa neba, što su ga oboгатили osiromašenim uranijumom, nego su ga i u ogromnom broju raselili, pa su nekadašnji stanovnici Kosova interno raseljena lica u ostatku Srbije. Prva rečenica koja, istini za volju hoće da kaže da briga za narod postoji, označavala je politiku mača, svađe, sile, velike manipulacije i opšte pljačke. Lažni mit o centru srpske duhovnosti, i onda kada Srba tamo više nije bilo, svesno je zloupotrebljavan da bi se pravdali katastrofalni politički potezi i da bi se amnestirala kratkovidost elita. Istorija je onakva kakvu izaberemo, rekao je neko, a pitanje je za Srbiju zašto je ona poraz izabrala za model artikulisanja svoje „samobitnosti“. Dok su popovi i pesnici oplakivali gorku sudbinu i stradanje srpskog naroda, Milošević je progasio pobjedu i produžio ostanak na vlasti. Matrica po kojoj Srbi nikada ne gube ratove učvršćena je zajedno sa prećutnom saglasnošću o tome da poraz kao opcija ne postoji.

Danas situacija naizgled nije ista. Srbija formalno ne preti nikome, njena vlada govori o načinima rešavanja kriza mirnim putem. Međunarodna uprava na Kosovu i lokalna albanska administracija nisu uspeli da naprave nešto što bi do kraja moglo da bude održiv sistem, nisu mnogo uradili na integraciji stanovništva, nisu sprečili etnički motivisano nasilje, nisu uspeli da spreče rušenje brojnih manastira Srpske pravoslavne crkve. Stvarnost ih neprestano demantuje. Kosovsko društvo nije slobodno, daleko je od nekog uređenja koje bi i nealbancima moglo da da neka prava.

Stvarnost demantuje i tvorce novog srpskog ustava. Kosovo je deo Srbije na neki irealni način, žele da nam kažu ovi moderni zakonotvorci. Jednom na mitu formirana svest teško se nosi sa činjenicama. Kao argumenti u debatu uvode se izmišljene stvari. Vrhunac kreativnosti, intervencije literature u pravnu materiju, ostaje zapisan u preambuli ustava gde se kaže da se taj „najviši pravni akt“ upravo rađa iz činjenice da je Kosovo Srbija. Ako se ustav donosi imajući u vidu da je Kosovo zauvek deo države Srbije, a ono to nije već osmu godinu, onda oni koji tako vide stvari i ne doživljavaju Srbiju kao realni društveni entitet nego kao neku vrstu čardaka između neba i zemlje.

Iz ovoga sledi najstrašnija veza između onog i ovog režima koja se tiče nesposobnosti da se u jednom trenutku uradi nešto što bi imalo značaj za celu zajednicu. Ustav se „donosi“ da bi se na vlasti ostalo još neko vreme. Vade se mačevi iz korica i vitla se mitovima iznad glava građana Srbije da bi se ispunili ciljevi kratkoročni i jalovi. Mobilizacija je opet frekventna reč u javnom govoru Srbije, samo što sada, 15 godina kasnije, demonstracija ovakve političke prakse ne dobacuje dalje od trivijalnog. Nemogućnost da se Srbiji dozvoli da izađe iz mitskih obrazaca shvatanja sveta, života i ostalog, a čije je delovanje skupo platila pokazuje da bez temeljne promene „kulturnog modela“ neće biti pomaka. Dokle god budemo slušali o „krvi i tlu“, „rasnoj, genetskog posebnosti“, „urođenim osećajima“, kao osnovama našeg postojanja kao zajednice, priključenje nekom normalnom civilizacijskom krugu neće biti moguće.

Srpska veličina u budućnosti ovaplotiće se ne u zadržavanju teritorija nego u sposobnosti povećanja sopstvenih mogućnosti za život sa drugim nacijama. Iako na Kosovu, u Hrvatskoj i BiH nema puno otvorenih kapija, nema utabanih puteva za dijalog i „razumevanje“, Srbija će morati da otvori nova vrata i da na nivou regiona pokaže koliko je jaka da razume potrebe drugih. U tu svrhu od male će pomoći biti pozivanje na „biblijske obrasce“ koliko na zdrav razum i sve ono što uz njega ide.

Ako želi da vrati Kosovo, Srbija će od sebe napraviti tako dobru sredinu da će joj Kosovo samo doći ■

BULEVAR ZVEZDA

Piše: Redakcija **Betona**

RAKITIĆ, SLOBODAN

RAKITIĆ, Slobodan (30. IX 1940, Vlasovo kraj Raške) polupesnik, političar-hrišćanin, lider nacionalističkog *Kulturkampfa* devedesetih, a prema pisanju srpske književne kritike - predstavnik „poetske metafizike“. Uređivao je časopise *Savremenik* i *Raška*. Bio je član redakcije *Književne reči*. Od 1973. je radio na Kolarčevom narodnom univerzitetu. Predsednik je Srpske književne zadruge.

Jedan je od osnivača Srpskog pokreta obnove (1990). Poslednje godine rata u Bosni Rakitić je uvideo da je Srbiji potrebna stranka „nove generacije“ pa je pod parolom „sabornost je politički vid hrišćanstva, blizak srpskoj tradiciji i mentalitetu“, osnovao Sabornu narodnu stranku. Od 1994. do kraja 2004. bio je na čelu Udruženja pisaca Srbije koje je vodio kroz odsudne bitke pre, a naročito posle pada Miloševića, kada je ovo „nepartijsko“ krilo SPS-a izvojevalo jednu od važnijih reakcionarnih pobeda neposredno posle 5. oktobra. Naime, kada je na skupštini UKS-a, održanoj 23. novembra 2000, došlo da rascepa u Udruženju, Rakitić je manifestovao snagu *sabornosti* i uz pomoć snaga Otačastvenog pokreta *Obraz* uspeo da sačuva institucionalni i pravni poredak UKS-a. Kao svoj poetički i politički kredo proklamovao je *ugroženost srpstva*, što mu je oduvek obezbeđivalo visok položaj u društvu. Tokom rata 1999. vodio je *Kulturkampf* protiv mon-dijalista i neprijatelja srpskog naroda. Ginteru Grasu je pisao preteča pisma dva puta. Prvi put u vreme NATO kampanje kao predsednik UKS-a, što je izazvalo masovno izbacivanje Grasovih knjiga iz biblioteka, a

drugi put pod okriljem Akademije „Ivo Andrić“. Jedan je od potpisnika peticije upućene premijeru Koštunici za oslobađanje Jova Đoga i Saše Badnjara, optuženih za skrivanje ratnog zločinca Ratka Mladića. Ipak, posle ovenčavanja nagradom „Stefan Prvovenčani“ ovog leta, kao autopoetički stav iznosi tvrdnju da „poezija ne sme nikome i ničemu da služi, sem jeziku i samoj sebi“. Za svoje književne i patriotske zasluge bio je nagrađivan u svim sistemima, iako se protiv njih deklarativno borio ■

BLOK BR. V

ТАДА НАСТУПИ МРАК. ПОТПУНИ МРАК.
ТАКО ВАЉДА ИЗГЛЕДА СМРТ...

МРАК... МРАК... САМО МРАК...

А ОНДА СЕ ЗАЧУ НЕКИ ГЛАС:

НЕКА
БИДНЕ
СВЕТЛОСТ!

И БИ СВЕТЛОСТ!

Ф Л Е Ш

VREME SMRTI I RAZONODE

Piše: Tomislav Marković

Kerozin je stigao - jedemo kuvano

USTAVNI EPIGRAMI

(Odlomci iz Manifesta pesničke grupe *Parlament nad Beogradom*, najbrojnijeg pesničkog pokreta u istoriji koji broji tačno 242 člana)

U POTRAZI ZA IZGUBLJENIM KOSOVOM

Novi ustav sada je pred vama,
Čeo ustav zbog jednoga člana,
Člana koji srpskom uhu prija:
U-ta-ta! Kosovo je Srbija!

FANTAZMAGLORIJA

Srbija je republika mašte
Uređena poput rajске bašte,
Fantazam je naša otadžbina,
Simulakrum - srpska pokrajina.

POKRET ZA NELJUDSKA PRAVA

Ustav kaže: Jebeš ljudska prava,
Jer u njima ljuta guja spava,
Ljuta guja kletog evropejstva,
Jednakosti, bratstva i jevrejstva.

MALA HIMNA KOSOVU

(Vojislav Koštunica,
iz ciklusa *Sezonski popust
na najskuplju srpsku reč*)
Na te mislim dok mi život gasne,
Na te mislim dok se rađam mlad,
Na te mislim kad mi truba splasne,
A na stvarnost ne mislim nikad.

NA GAZI-MESTANU

(Iz zbornika patriotsko-profitske lirike *Sveopšta istorija hodočašća*)

Silni „Škorpioni“, bez mozga i straha,
Pijani k'o zemlja i pogleda bela,
Ušmrknuste crtu kokainskog praha,
Pa složno u grabež i u palež sela.

Slobino kraljevstvo survale se s vama.
K'o skakavci prodoste sred Kosova ravna,
Kosovo postade jedna grobna jama,
Kosturnica krasna i zločinom slavna.

Čistog rodoljublja obrazac ste dali:
Prvo Šiptarima mazneš soma kerma,
Potom ih postreljaš, a telesa spališ,
Il' gurneš u jamu hladniju od đerma.

Danas nama kažu, deci srednjeg veka,
Da smo nedostojni škorpionstva našeg,
Da nas je nagrizla trulež zapadnjačka,
I da nam se duše tla i krvi plaše.

Sveta zemljo moja, lažu! Ko te voli,
Taj ljubi i tvoje prirodne lepote:
Cvetna polja, zlatne zube, pištolj goli,
Escajg, frižidere i debele svote.

Ako opet dođe do Kosovskog boja
Ja ću vredno krasti, klati, otimati,
(Orošen kapljama trudbeničkog znoja),
U hladnjače nove leševe trpati ■